

Доба Хмельниччини в політичній оцінці Григорія Грабянки

Михайло Газізов,

аспірант кафедри політології

філософського факультету

Київського національного університету

ім. Т. Шевченка

У статті подається політологічний аналіз оцінки Г. Грабянкою феномена Хмельниччини. Наголошується, що крізь призму цієї оцінки літописець представив систему політичних позицій і державного мислення Б. Хмельницького. Аналізується політична еволюція поглядів Б. Хмельницького. Висвітлюється бачення Г. Грабянкою інституту гетьманства.

Аналіз феномена Хмельниччини, його основного політико-правового інституту – гетьманату – є центральною проблемою літопису Григорія Грабянки. Саме через висвітлення цих проблем автором літопису можна проаналізувати його політичні погляди та суспільне кредо. Ця проблема розглядалася, зокрема, у працях М. Грушевського, Д. Багалія, В. Антоновича, Я. Дзири, Д. Дорошенка, Ю. Луценка, В. Шевчука. Новизна ж нашого підходу полягає в аналізі розуміння Г. Грабянкою суті автономного статусу України під протекторатом іншої держави, зокрема – Росії.

На нашу думку, в основу свого осмислення Г. Грабянка поклав історіологічний метод. Автор пропонує генезу українського народу з подій, що відображають винятково позитивні моменти у співпраці між Україною і Росією. Він аналізує національну історію від найдавніших часів і до виборів на посаду гетьмана Івана Скоропадського, подаючи її у своїй інтерпретації. Проте подіям давньої доби, до початку діяльності Богдана Хмельницького, літописець відводить дуже небагато місця.

Постать Б. Хмельницького центральна в літописі. Г. Грабянка дає власну оцінку його політичної діяльності, а також переосмислює те, що було написано про гетьмана його попередниками, зокрема у „Синописі”, „Польських анналах” В. Коховського та ряду інших. Саме діяльність гетьмана Б. Хмельницького для Г. Грабянки стає тим матеріалом, на основі

якого автор детально й системно висловлює свою політичну позицію. Наразі, на нашу думку, Г. Грабянка при визначенні своєї політичної позиції керується суб'єктивним підходом, ігноруючи багато історичних фактів та політичних документів. Останнім часом було віднайдено ще низку нових документів, зокрема листів Б. Хмельницького, котрі дають змогу відкрити нові грані у його політичній концепції. Це потребує політологічного аналізу оцінки Г. Грабянкою доби Хмельниччини. Літопис та нові документи дають змогу глибше зрозуміти феномен Хмельниччини, зокрема зміст Переяславської угоди, проаналізувати об'єктивні причини її підписання, а також умови, які призвели до суттєвої її еволюції, що, зрештою, і спонукало Б. Хмельницького ставити питання про розрив з Московською державою.

Від самого початку Г. Грабянка показує Б. Хмельницького як правителя, котрий „стояв за вольності руські супроти поляків та за спокій, при якому б в землях українських не було б воєвод, каштелянів, старост, судіїв та інших представників влади, що їх король Казимир перший року 1340 під присягою своїм наступникам повелів оберігати і які стояли за скасування вольностей козацьких” [1, с. 11]. Таким твердженням Г. Грабянка виключає можливість протекторату Речі Посполитої, оскільки Польща втратила довіру українського народу через недотримання обіцянок, даних Козацькій державі. Натомість Г. Грабянка обґрунтовує необхідність російського протекторату, наголошуючи, що Б. Хмельницький „Малу Росію від щонайтяжчого ярма лядського козацькою мужністю вивільнив і що до російського монарха з стольними в підданство привів” [1, с. 12]. Літописець акцентує на тому, що аналізом політичної діяльності гетьмана Б. Хмельницького він прагне утвердити думку, що „не лише славеноруські монархи своєю силою напускали страх на всі сторони, а й їхні піддані, відстоюючи вітчизну і встаючи за образи росіян, спроможні проти щонаймогутніших володарів збройно виступати” [1, с. 12]. Отже, для автора літопису феномен Хмельниччини є підставою для обґрунтування думки про те, що кожен народ, зокрема український, має право на власне державне існування. Літописець усвідомлює всю непересічність історичної ролі гетьмана, котрий узяв на себе нелегку й поважну місію в екстремальній політичній ситуації.

Центральна подія, навколо якої літописець аналізує Хмельниччину, є з'ясування причин національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. На думку Г. Грабянки, головною причиною війни стали утиски українського народу. Для підтвердження своєї тези літописець посилається на польського літописця Веспасіана Коховського, який наводить приклад того, як шляхтич Чаплинський намагався дискредитувати Б. Хмельницького, за що той покарав його. Таке покарання стає своєрідним застереженням всім польським панам, бо воно є Божою карою. Г. Грабянка, аналізуючи причини національно-визвольної

війни, запитує: „Чому царства розділяються і роди занепадають?” [1, с. 23]. І дає відповідь, що причиною цього стає боротьба за владу. Саме тому впала Київська Русь від навали татар, саме тому Малоросія підпала під владу Польщі. Але час породив нову політичну силу, здатну цей гніт подолати – козаків, котрі „Русь за велике багатство мають” [1, с. 25]. Тобто, головна риса козаків – патріотизм, що виправдовує війни козацькі. Г. Грабянка робить аналіз політичної концепції Б. Хмельницького, котра виробляється у процесі його діяльності. Зазивні універсали Б. Хмельницького, що датуються квітнем – травнем 1648 року, численні листи дають підстави стверджувати, що політична та державотворча концепція гетьмана почала формуватися з часу, коли на чолі загону козаків він прийшов на Запорожжя, та обрання його гетьманом 1647 року. Від самого початку свого гетьманування головну ставку Б. Хмельницький зробив на військовий союз із Туреччиною. Та згодом цей союз для нього виявився неприйнятним. 1648 року Б. Хмельницький очолив антипольське постання, що поклало початок національно-визвольній війні українського народу і створенню гетьманської держави.

Автор літопису підкреслює, що вже на початку своєї політичної діяльності Б. Хмельницький постає як талановитий державний стратег і тактик. Гетьман не просто розпочинає війну, а чітко усвідомлює її суть і завдання: „Ми ж постановили в намірі нашому мужнім і безбоязним серцем та зброєю при Божій допомозі стати не проти милостивого пана свого короля, а проти гордих поляків, які мають за ніщо видані нам, козакам, і взагалі всім малоросам високоповажні привілеї, що зберігають і скріплюють наші стародавні права й вольності” [2, с. 185]. Це положення свідчить, що гетьман не мав наміру вести війну загарбницьку, а мислив очолюване ним змагання як суто національно-визвольне. Навіть у ситуації повної готовності до війни гетьман залишає шлях до компромісу, що бачимо у „Листі до польського короля Владислава IV” від 2 липня 1648 року, у якому Б. Хмельницький писав: „Найясніший королю, пане наш милостивий, більше не можемо таких утруднень та невинного мордування на собі терпіти” [2, с. 198]. Гетьман наголошує на своїй головній вимозі – дозволу козакам жити при давніх правах та вольностях. У листопаді 1648 року Б. Хмельницький надіслав польському королю свої „Умови, послані у Варшаву з козацьким послом Хмельницьким-молодшим і ксьондзом Мокрським з ордену регулярних каноніків”, де гетьман вимагає, щоб на козацькій території не було польського війська, також визначається ряд свобод для козаків. Зокрема, щоб „завжди козаків було 12 тисяч і щоб чинним був той привілей, який одержали від святої пам’яті короля... Щоб те, що сталося, було забуте. ...Щоб не були під владою панів коронних гетьманів, а тільки під владою короля його милості і мали свого гетьмана, обраного козаками” [2, с. 204].

Та Польща фактично не зробила жодного кроку назустріч Б.

Хмельницькому, про що свідчить і наступний документ, з якого бачимо не лише розчарування гетьмана у можливості знайти мирний компроміс, а й пошуки Богданом союзників у боротьбі з Польщею. У „Пунктах козацьких вимог до короля Яна Казимира та польського уряду” від 24 лютого 1649 року зазначається: „Наші криваві образи вже до того нас довели, що ми хотіли шукати допомоги у чужих панів і мусили проливати кров, щоб визволитися з неволі” [2, с. 228]. Наголошується, що козаки залишаться підданими короля, якщо буде повернуто право грецькій вірі, київський воєвода буде лише з руського народу, київський митрополит матиме місце в сенаті. Б. Хмельницький розумів, що Річ Посполита на такі вимоги не піде. Отже, головна причина національно-визвольної війни полягає у звільненні від польського панування та прагненні позбавитися національного поневолення. А питання про вихід України зі складу цієї держави не ставиться – йдеться про встановлення національно-територіальної автономії. Саме ідея автономності стає визначальним стрижнем політичної концепції Б. Хмельницького на першому етапі її формування.

Г. Грабянка наголошує, що Б. Хмельницький об'єднав козацтво в єдину військову та політичну силу. Ідея єдності прозвучала в його виступі перед запорозькими та реєстровими козаками, коли він закликав їх перейти на його бік: „Чию кров йдете проливати? Чи не братів своїх? Чи ж у нас не одна мати – Україна?” ...Прослухали все козаки і всі шість тисяч, як одне серце і дума єдина, повстали” [1, с. 40]. Озвучення ідеї єдності автор літопису ставить Б. Хмельницькому у велику заслугу, вважає це одним із найбільших досягнень гетьмана. Крім того, як зазначає О. Оглоблин, Б. Хмельницький сформував концепцію „двовладдя Гетьмана і Війська Запорозького – з одного боку, Митрополита Київського – з другого. ...Проект польсько-української угоди в „статтях” Кунакова був спробою погодити дві концепції української державності, які існували ще перед революцією 1648 року – козацьку і шляхетсько-церковну, революційну і консервативну” [3, с. 121].

Битва під Зборовом з королем Яном-Казимиром могла б стати вирішальною у перемозі над Польщею. Але в критичний момент Богдана зрадив кримський хан Іслам-Гірей. Тому 18 серпня 1649 року Б. Хмельницький змушений був підписати з Польщею Зборівський трактат. Г. Грабянка наголошує на таких пунктах договору: „Військо запорозьке це вільне воїнство, що живе згідно з правилами, затвердженими королем... Права церкви східної, кліру та церковних маєтків відкрито визнаються; київський митрополит повинен займати в сенаті місце поряд з примасом, а унії не мають права на нього тиск чинити. На воєводства, каштелянства, старостівства, на посади суддів мають призначатися русини, а не поляки” [1, с. 62]. Тобто, увага зосереджується на найбільш принципових речах для розвитку політичної системи тогочасної України.

Проте обидві сторони – і польська шляхта, і українське козацтво – не були задоволені умовами Зборівського трактату. Незважаючи на це, договір був ратифікований польським сеймом 8 січня 1650 року. Тоді ж була дана „Декларація його королівської милості Запорозькому війську на дані пункти супліки”, відповідно до якої запорозьке військо хоч і мало утримуватися польським королем, але повинно мати власну автономію. Це був компроміс, завдяки якому проголошувалася Козацька держава. Водночас декларація мала яскраво виражений православний характер, бо у ній утверджувалися не лише військові права, а й свобода православного віросповідання. Г.Грабянка наголошує, що тоді „над ляхами верх вдалось взять Україні” [1, с. 63].

У літописі послідовно утверджується думка, що геополітика завжди була важливою складовою політичного мислення Б. Хмельницького. Можна говорити про початки формування національної геополітики у політичній концепції гетьмана. На той час терміни „Мала Русь” чи „Україна” були ширшими, ніж поняття Козацька держава. Б. Хмельницький у згаданому вище зазивному універсалі визначає межі Русі так: від Поділля до Волох і по Віслу, до Вільного і Смоленська. Себто, включає у межі України-Русі землі як українські, так і білоруські, зокрема Київщину, Галичину, Львівщину, Холмщину, Белзьку землю, Поділля, Волинь, Перемишльські землі, а також Мстиславські, Вітебські, Полоцькі землі. Таке визначення просторів Козацької держави не випадкове. Гетьман пояснює його тим, що „ця земля – предковічна вітчизна наша, яка сяє правдешнім і несхитним благочестям від святого й рівноапостольного князя Володимира Київського, що просвітив Русь хрещенням” [2, с. 186]. У Зборівському договорі, таким чином, окреслюється геополітичне бачення просторів Козацької держави: „Від Дніпра почавши з того-ото боку в Димері, в Горностаюполю, в Паволочі, в Погребищах, у Прилуці, у Браславлю, а отим-то від Браславля до Ямполья, до Дністра... А з другого боку Дніпра: в Острі, в Чернігові, в Ніжині, в Ромні і всюди аж до московського кордону та Дніпра” [2, с. 230]. Фактично цей договір обмежує козацьку територію, чітко розмежовуючи землі українські та російські.

В. Винниченко, оцінюючи Зборівський договір, писав: „Попри вимушений характер Зборівського миру, тиск татар при укладанні угоди, невиконання королем деяких козацьких домагань, навіть тих, що були висунуті в „Пунктах про потреби...”, трактати під Зборовом мали величезне значення для утворення Української держави. Вперше в історії українсько-польських відносин була встановлена чітка погранична межа між Україною і Польщею” [4, с. 61]. Так Б. Хмельницький зреалізував один із головних принципів своєї геополітики – встановлення і недоторканність кордонів Козацької держави.

Після підписання Зборівського договору на території України

сформувався своєрідний республіканський устрій з виборністю всіх його ланок. Б. Хмельницький схилився до необхідності встановлення в Козацькій державі класичної для тогочасної Європи форми правління – спадкової монархії. Свідченням цього є його прагнення створити місцеву династію правителів та поєднати її з європейськими монаршими домами шлюбними зв'язками. Саме тому гетьман одружив сина Тимоша з дочкою молдовського господаря Василе Лупула Роксаною, що мало забезпечити законність спадкової гетьманської влади. Крім того, це давало можливість українському гетьманові стати рівним серед правителів Європи.

Можливо, встановлення спадкової монархії дещо суперечило демократичним традиціям козацтва, але водночас така політика Б. Хмельницького була цілком виправданою і на часі. Адже у тодішній Європі республіканська форма правління ще не набула поширення, домінувала саме спадкова монархія. Г. Грабянка особливо не акцентує уваги на цих кроках гетьмана, тому не можемо вважати автора літопису прихильником спадкової монархії. Він стояв на позиції, що посада гетьмана є виборною.

З наявних історичних джерел відомо, що підписаний Б. Хмельницьким „Білоцерківський трактат із Річчю Посполитою” від 28 вересня 1651 року значно обмежував суверенітет Козацької держави, її автономні права. Реєстрове військо мало становити 20 тисяч, польська шляхта отримала право повернутися у свої маєтки в Україні, козацькому урядові заборонялося вести незалежні міжнародні переговори. Але польський сейм не ратифікував цю угоду, не збирався виконувати її умов і Б. Хмельницький. Гетьман готувався до нових військових дій, свідченням чого є поновлення переговорів з Молдовою, Кримом, Туреччиною, Московською державою. Одруження Тимоша з Роксаною дало Козацькій державі непогані перспективи, але син гетьмана загинув під час облоги Сучави 1653 року, тому союз із Молдовою фактично провалився.

Склалася надзвичайно тяжка ситуація, коли найстабільнішим було становище на східному кордоні – з Московською державою. Саме з нею пов'язував Хмельницький свої плани. Гетьман починає формувати нову міжнародну політику, тобто починається наступний етап у розвитку державницької та політичної концепції Б. Хмельницького з орієнтацією на Москву. В „Універсалі Богдана Хмельницького з наказом готуватися Запорозькому війську до війни з Польщею” від 24 березня 1652 року гетьман відкрито закликає козацтво готуватися до війни. Як бачимо, Б. Хмельницький послідовно дотримується принципу відкритої політики, попереджаючи Польщу про початок бойових дій. У „Пунктах супліки, посланої через Антона Ждановича, полковника київського, до польського короля” від червня 1653 року гетьман пише, що після Білоцерківських пактів козаки не порушували миру, і просить, щоб король дозволив їм жити за Зборівськими пактами. Але то була значною мірою формальна річ, бо Б. Хмельницький уже визначився з подальшими орієнтирами –

він бачив союзником московського царя. Г. Грабянка високо оцінює цей вибір, вважаючи його єдино правильним і у тогочасній ситуації.

Підписані Б. Хмельницьким „Договірні статті із російським царем Олексієм Михайловичем” від 13 березня 1654 року (так звані Березневі статті) проголошують встановлення Козацької держави при підпорядкуванні цареві, утверджують скерованість проти Польщі. Б. Хмельницький розглядав цю угоду винятково як військовий союз. На початку договору зазначається: „Спочатку зволь, твоя царська величність, підтвердити права та вольності наші військові, як споконвік бувало в Запорозькому війську, щоб своїми правами судилися і вольності свої мали в добрах і в судах” [2, с. 262]. Встановлюється, що запорозьке військо має бути числом 60 тисяч, що було кроком уперед порівняно з договорами з Польщею. Зазначається, щоб у містах урядники обиралися з українців. Гетьман прагне на законодавчому рівні визначити, хто керуватиме Україною всередині, роблячи ставку на місцевих людей. Вибори нового гетьмана мають здійснюватися Запорозьким військом, цар же має лише погодити цю кандидатуру. Не визначено, що цар може не погодитися з обраним козаками гетьманом. Це свідчить про повну автономію обрання правителя Козацької держави. Козацькі маєтки мають бути недоторканими. Велика увага приділяється справам церкви і захисту православної релігії.

Слід погодитися з думкою О. Оглоблина, що, незважаючи на всі подальші результати Переяславської Ради, цей договір мав велике значення для Козацької держави. Дослідник зазначає: „Це було урочисте, міжнародного характеру, визнання влади війська Запорозького на Україні й всенародності та дожиттєвості прав Гетьмана війська Запорозького як єдиного володаря України. ...це було повним і остаточним визнанням української національно-визвольної революції, її справедливості, легальності й конституційності. Іншими словами, це було визнання *de jure* нової Української Козацької держави, її козацького устрою та козацької влади” [3, с. 125].

Г. Грабянка наводить 14 пунктів угоди, подаючи їх як великий політичний здобуток Б. Хмельницького. Автор літопису стоїть на тому, що підписанням цього договору Б. Хмельницький досягав того, чого не хотіли давати Козацькій державі поляки: юридичного статусу України під протекторатом іншої держави, але з власною і досить сильною автономією. Очевидно, автономність Б. Хмельницький розглядав значною мірою як формальну рису, необхідну для міжнародного визнання Козацької держави. Але його політичні плани не були реалізовані на практиці. Більшість населення Києва відмовилася присягати царю, вимагаючи оприлюднити текст угоди. Також не хотіли присягати царю Полтавський, Кропив'янський, Уманський, Брацлавський полки, міщани Чорнобиля. Категорично проти цього договору виступив козацький

полковник Іван Богун.

Незважаючи на це, при підписанні договору Б. Хмельницький виступив як репрезентант Руської держави, на чому наголошується в літописі. Слід підкреслити, що про неприйняття союзу з Москвою широкими колами українського народу Г. Грабянка фактично нічого не говорить, що вкотре підкреслює його заангажованість, підтримання ним проросійської політики.

1656 року було підписано Віленський мир між Річчю Посполитою і Московською державою, що суперечило головній ідеї Переяславського договору – ідеї військово-політичного союзу Московського царства і Козацької держави. Обурення українського гетьмана і старшини було цілком справедливим. Було скликано козацьку Раду в Чигирині 2 жовтня 1656 року. На Раді прозвучав заклик боротися за Україну, служити власній Вітчизні, а не чужим монархам, що означало недовіру козацтва до Москви як військового союзника. Тепер політика Б. Хмельницького змінюється, він починає формувати іншу коаліцію. У 1656–1657 роках було зроблено кроки для створення військового союзу між Україною, Швецією, Семигородом, Бранденбурзьким князівством, Молдавією та Валахією. Починається новий етап у розвитку державницької концепції Б. Хмельницького. Розвиток її простежуємо з низки документів. Так, в „Інструкції послам до Юрія Ракочія” від 29 липня 1656 року Б. Хмельницький наголошує, що поновлення війни з Польщею відбувається не з вини Козацької держави, а з вини Речі Посполитої, котра порушила підписані умови. Гетьман розмірковує над сутністю війни. Для нього війна – не засіб наживи, а шлях до здобуття прав і вольностей для свого народу. Нового союзника Б. Хмельницький бачить в особі Швеції. Очевидно, переговори зі шведським королем були успішними. Не виключено, що Швеція була готова стати союзником Козацької держави, про що свідчить „Лист до шведського короля Карла Густава в зв’язку з перервою у переговорах” від 1 липня 1657 року з Чигирина.

Водночас не залишав Б. Хмельницький і переговори з Москвою, хоч більшою мірою то було вже формально. У „Наказі послові до Москви Федорові Коробці” від 23 квітня 1657 року Б. Хмельницький просить Ф. Коробку – військового обозного, котрий виконував дипломатичні доручення, – повідомити про службу козацтва цареві, наголошуючи, що козацтво не має наміру виходити з-під протекторату Москви. Водночас гетьман просить поради, як чинити з Литвою і Швецією, воювати чи ні. В такий спосіб Б. Хмельницький намагався приховати свої переговори зі Швецією, розуміючи, що Москва може зреагувати військовими діями та репресіями проти гетьманщини.

Фрідріх Вільгельм вступив у союз зі Швецією 17 січня 1656 року, тому Б. Хмельницький бачить і в його особі потенційного союзника. Він звертається з „Листом до Курфюрста Фрідріха Вільгельма про дружбу”

від 1 липня 1757 року з Чигирин. Гетьман пропонує йому дружбу, бо „дружба користується такими привілеями, що не робить ніякої різниці між кількома контрагентами, але рівно розподіляє між усіма пошану і всі пільги” [2, с. 287].

І Москва, і Польща були незадоволені такою міжнародною політикою Б. Хмельницького. Факт листування гетьмана зі шведським королем став відомим. У „Листі московського царя Олексія Михайловича до польського короля Яна Казимира, у якому переповідаються виправдання Б. Хмельницького за його союз із семигородським князем Ракоцієм” від 5 серпня 1657 року бачимо кроки на єднання зусиль Польщі й Москви проти козацтва. У листі говориться, що козаки „серед нас, обох великих государів, збуджують ворожість і дуже порушують домовленості обох государів” [2, с. 292].

Прикметно, що Г. Грабянка оминає цей етап у політичній діяльності Б. Хмельницького. Його аналіз фактично припиняється на союзі гетьмана з Москвою. Але, попри це, автор подає постать Б. Хмельницького як політичного діяча, котрий робив усе, маючи на меті утворити незалежну Козацьку державу в межах усієї території України та Білорусі. Незадовго до смерті Б. Хмельницький зробив крок на шляху запровадження в Україні гетьманської монархії, коли старшина на Раді 1657 року проголосила його спадкоємцем 16-річного Юрія Хмельницького, а опікуном і фактичним регентом молодого гетьмана став близький соратник Богдана генеральний писар Іван Виговський. Таке рішення Б. Хмельницького викликало серед старшини велике невдоволення, оскільки порушувало республіканські традиції козацтва. Г. Грабянка переконаний, що Б. Хмельницький діяв згідно з християнськими заповідями, коли передавав булаву обраному козацькою старшиною своєму сину Юрію. Він навчав сина, наказуючи бути „добрим проводирем, щоб кожному віддавав належне, щоб не дуже прив'язувався до багатих, щоб не зневажав убогих, щоб до всіх з однаковою шанобою ставився. Особливо ж наказував, аби він завжди шанував Бога” [1, с. 110]. Так гетьман репрезентує не лише християнський світогляд, а й постає як людина з високими моральними якостями.

Зупиняючись на посмертній характеристиці гетьмана, Г. Грабянка творить портрет ідеальної особистості, доведеної в її якостях, котрі підтверджуються всім життям і діяльністю. Він переконаний, що це була особистість, гідна стати прикладом для багатьох поколінь, а верховне і визначальне її значення для української історії було у здатності ініціювати історичні події та визначати їх. Для Г. Грабянки гетьман Б. Хмельницький є втіленням певних конкретних рис, символом справжнього козацького лідера. В інтерпретації Г. Грабянки Хмельницький постає як творець і носій державної ідеї. Він поставив перед народом вирішення найскладніших проблем – захист прав України, відстоювання інтересів православної віри, волі для рідного народу, тобто суверенності держави.

Якщо особистість розуміє значущість цих проблем, то вона здатна їх вирішувати. Отже, такий державний лідер дбає про благо не власне, а державне і народне, що є вищим благом. Тому у підході до оцінки її діяльності слід, на думку Г. Грабянки, відкинути все минуле і пам'ятати, що такий лідер, втіленням якого є Б. Хмельницький, уособлює все вище, верховне у громадянстві країни. Він присвятив своє життя виборюванню прав, дарованих кожній країні Богом – прав на волю і незалежність, самостійний і вільний розвиток.

Отже, Г. Грабянка дав власну політичну оцінку Хмельниччини, представивши систему політичних позицій і державного мислення Б. Хмельницького. Він стоїть на тому, що гетьман був творцем Козацької держави зі статусом автономії під протекторатом іншої держави. На першому етапі розвитку політичної концепції гетьмана творена ним державна структура значною мірою спиралася на правовий статут Речі Посполитої та козацьке звичаєве право. Б. Хмельницький у низці підписаних ним договорів дбав про забезпечення прав світської гілки влади, тобто козаків, та влади церковної – духовенства, передусім православного. Він захищав також інтереси української шляхти, всього українського народу. Саме захист цих прав і вольностей став причиною очолюваної ним національно-визвольної війни.

Орієнтація на Москву, на думку автора літопису, є визначальною у політичній концепції гетьмана. Г. Грабянка оминає результати Віленського миру, що засвідчив ненадійність московського союзника, його небажання визнати Козацьку державу. Після того Б. Хмельницький почав шукати союзу з іншим потенційним протектором – шведським королем. Але й це не знаходить відображення в літописі, що характеризує його автора як переконаного прихильника російського протекторату.

Г. Грабянка дав власне бачення інституту гетьманства, політичну оцінку діяльності інших видатних постатей, котрі сприяли стабільності держави, дбали про її монолітність та єдність, а також представив власну політичну оцінку доби Хмельниччини.

Література:

1. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки. – К.: Товариство „Знання України”, 1992. – 185 с.
2. Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9 т., 14 кн. – Т. III. – Кн. 1. – К.: Дніпро, 2001. – 501 с.
3. **Оглоблин О.** Студії з історії України: Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк—Київ—Торонто, 1995. – 419 с.
4. **Винниченко В.** Відродження нації: В 3-х т. – Т. III. – К.: Політвидав України, 1990. – 542 с.